

tikroji kultūros ekologija, "nuvalanti" nuo vicintelės istoriškai pasiteisinusios tradicijos jos esmę sudarančias "apnašas" ir paliekanti tyriausią likusį vandenėlį. Tai, kas lieka, ir bus mūsų kultūros esmė, autoariaus apibrėžiama kaip pagarbus santykis su pasauliu, šventumo jausmas, įsikūnijęs papročiuose ir tautosakoje. Visa tai mes ir turį restauruoti (p. 155-156). Trumpiau tariant, turime atsižadėti šešių savo istorijos šimtmečių ir restauruoti pagoniškąjį santykį su pasauliu. Tai jau pažįstamas šūkis "atgal į gamtą!", tiesa, kiek pritaikytas romantizuotos Lietuvos praeities sentimentams. Galima būtų pridurti, kad lietuvių papročiai ir tautosaka perdėm sukrikščioninti: matyt, todėl Kornelijus Platelis ir siūlo "restauruoti" kažką, o ne pasiremti jau esančia pamaldaus lietuvių ūkininko santykio su pasauliu per Dievą tradicija. Joje pasaulis sakralus ne savaimė, kaip pagonybėje, o pašventintas buvimo Dievo akivaizdoje ir Kristaus aukos. Šiuo atveju žmogaus santykio su aplinka būdai matuojami etinėmis gėrio ir blogio kategorijomis, tuo tarpu pagonybėje pasaulio sakralumą grindžia įstatymai ir draudimai, įvairūs tabu, demonų baimė ir pan. Pagonybėje dievai ir demonai buvo gamtoje ir per ją reiškiasi, tuo tarpu krikščionybėje Dievas išlaiko didžiulį atstumą nuo pasaulio. Būtent todėl pagonybėje žmogaus laisvė labai menka, o kiekvieną žmogaus veiksmą grindžia koks nors ritualas; savo ruožtu krikščioniškoji pasaulėžiūra išlaisvina žmogų sąmoningai ir kryptingai veiklai gamtoje. Visų ekologinių katastrofų pradžia ir buvo XVIII-XIX a. prasidėjęs tikėjimo nuosmukis, atsakomybė už savo veiklą pasaulyje pamažu perkėlęs iš krikščioniško moralinio įsitikinimo ir savo veiklos tikrinimo pagal gėrio ir blogio kategorijas į tikrai pagoniško pobūdžio draudimų sistemą.

Tačiau draudimai be atitinkamo vadinio įsitikinimo nėra efektyvūs. O atgaminti autentišką pagoniškojo santykio su pasauliu situaciją galima tik viena sąlyga: jei žmogus vėlėi imtų garbinti stabus ir demonus ir atsisakytų skirti gėrį nuo blogio. Įdomu, kad Kornelijus Platelis

ištis nuosekliai apmąsto šią galimybę, teigdamas, jog vakarietiškas gėrio ir blogio dualizmas, sukeliantis žmogaus sieloje konfliktą ir pasmerkiantis jį kančiai, gali būti puikiai įveikiamas, rytiečių pavyzdžiu įvedus sąmonės skirstymą į septynis lygmenis (p. 117-118). Tiesa, poeto sąžinė šioje vietoje sustabdo nuoseklų jo riedėjimą nuožulnia linkme - ten, kur jis taria nesiimęs svarstyti klausimo, ar "dualistinė", t.y. gėrį ir blogį skirianti, pasaulio samprata naudinga dorovei ir kultūrai. Mat pernelyg aišku, kad mūsų civilizacija kol kas tebeegzistuoja vien dėl to, kad lemiamais momentais imasi vadovautis gėrio idealu ir krikščioniškąja pasaulėžiūra. Tačiau ištisa virtinė per visą knygą tęsiasi kitokio kelio pagoniškąjai pasaulėjautai restauruoti ženklai; bendriausiais bruožais ši kelių galima nusakyti kaip siūlymą vadovautis giliosiomis mūsų psichikos struktūromis, jas išlaisvinti ir puoselėti, pakeliui atmetant iš esmės visą europietiškąją kultūrą ir dar metodiškai nepasitikint protu (p. 225). Toks nurodymas - turint omenyje, kad jis įrašytas jaunimui skirtoje knygelėje, - manau, ypač aiškiai sako, jog proza prabilęs poetas ima grėsti ne tik sau pačiam, bet ir aplinkiniams. Tačiau paaiškinti, kuo galėtų baigtis savo psichikos gelmių išlaisvinimas, atmetus kultūrinės aplinkos tradicijas ir proto balsą, geriau už mane galėtų tam tikros medicinos srities specialistai.

Nemanau, kad ši akmens ant akmens nepaliekanti kultūrinė ekologija mėgino save tikrinti pagal kategorinio imperatyvo principą. Poetiniame tekste tai nebūtina. Tačiau prieš pratęsiant poetiniame tekste užsimezgasias minčių nuojautas rišliame proziniame tekste, vertėtų pamąstyti, o jei protas iš anksto atmetamas, tai bent vaizduotėje susimodeliuoti tokią situaciją, kurioje būtų vadovaujama panašiais kultūrinės ekologijos principais. Esu tikras, kad ne tik spalvinga poeto, bet ir juoda-balta paprasto žmogaus vaizduotė teisvystų kultūros ir civilizacijos griuvėsius, po kuriuos ūbautų gūdus "išlaisvintos psichikos" vėjas.

Šioje knygoje ir mėginta suturėti tokio vėjo gūsi, išplaukusį iš ankstyvųjų žmo-

nijos prietemų gelmių... Tai Kornelijui Plateliui pavyko: ištis šaltas šio vėjo prisilietimas nukrečia šiurpu. Gal tai ir yra galutinai "ekologizuotos" kultūros nuojauta?

Laimei, krikščioniškosios Europos kultūra žydi kaip niekuomet anksčiau, o Kornelijus Platelis, tikėsimės, ir vėl grįš prie cilėraščių. Ko gero, geriausią paslaugą Lietuvos kultūrai kiekvienas gali padaryti tik dirbdamas savo darbą.

Andrius Jaras

Nijolė Laurinkienė

MITO

ATŠVAITAI

LIETUVIŲ

KALENDORINĖSE

DAINOSE

KOSMOGONIJS PĖDSAKAI

Pasirodė ilgai laukta Nijolės Laurinkienės studija, nagrinėjanti pasaulio kūrimo mitikos atšvaitus lietuvių kalendorinėse dainose*. Kruopščiai surinkta ir sutvarkyta tautosakos medžiaga daro ją parankine knyga ne tik specialistui, bet ir kiekvienam, kuris domisi lietuvių praeimi. Tačiau ši studija, matyt, yra dar reikšmingesnė. Joje pirmą sykį pradeda nuosekliai ir kompleksiskai kalbėti apie lietuvių mitologijos svarbiausius mazgus, susipinančius pasaulio sukūrimo (kosmogoniniuose) mituose. Kiekvienoje

*Laurinkienė N. *Mito atšvaitai lietuvių kalendorinėse dainose*. - V.: Vaga, 1990. - 222 p. - 8 000 egz. - 2rb.

mitologijoje pasaulio sukūrimas susijęs su teogoniniais (pasakojančiais apie dievų kilmę) bei antropogoniniais (pasakojančiais apie žmogaus atsiradimą) mitais, o kartais juos net nulemia. Todėl šios knygos tema itin perspektyvi.

Laurinkienė nagrinėja kalendorinių dainų kosmogoninius vaizdinius, remdamasi struktūralistine metodika, konkrečiai - jos teikiamu mito ir ritualo santykio aiškinimu. Knygoje aiškėja ritualinis kalendorinių dainų pobūdis, leidžiantis pagrįstai prabilti apie ritualais perteikiamo mito vaizdinius ir struktūrą. Matyt, nevertasustoti prie konkrečių mito elementų rekonstrukcijos. Šiai studijai, gerai paremtai empirine medžiaga, dažnai nereikia struktūralistinių metodų, kurie paprastai praverčia tada, kai medžiagos trūksta ar ji nepakankamai pažįstama. Knygoje neretai pasikliaujama visų metodų metodu - indukcija. Tokia metodika, ypač jeigu ja profesionaliai naudojamosi, garantuoja mokslinio darbo vertingumą ir autentiškumą.

Vis dėlto knygoje pastebimi kai kurie struktūralistinio metodo trūkumai. Žinome, kad struktūralistinė metodika apskritai menkai rūpinasi šaltinių kritika (pavyzdys - Algirdo Juliaus Greimo darbai). Laurinkienėi to bemaž neprikiši, jei ne per greitas lietuvių kalėdinių dainų priedainio "leliumai", "alelium" ir pan. siejimas su Jono Dluogošo minima *Dzydzyleya* (šios dievybės autentiškumu abejoja ne vien hiperkritikai) bei kai kuriais kitais slavų mitologijos personažais. Tuo remiantis daroma išvada, kad *lel-* šaknies žodžiai siejasi su ugnimi, "galbūt ir su tokiomis dievybėmis, kaip senovės indų Agnis, slavų Perūnas"¹. Prieš nužymint tokias paraleles, matyt, verta pagalvoti, ar "alelium" ir pan. kartais nėra tiesiog bažnytinio "aleliuja" liaudiški variantai.

Atrodo, kad struktūralistinis metodas riboja autorės tyrimus ir trukdo jai įsižiūrėti į nagrinėjamų mitologinių struktūrų prigimtį. Kalbėdama apie lie-

tuvių kosmogoninę mitiką, Laurinkienė dažnai remiasi baltų-slavų areale paplitusiomis vienodomis mitinėmis struktūromis. Ji pagrįstai mano, kad tai senojo baltų kultūros arealo, tapusio slavų kultūros substratu, pėdsakai. Pasinaudota ir lietuvių dainų analogijomis su latvių, estų, pietų slavų, rumunų poetinės kūrybos vaizdiniais. Šios tarptautinės paralelės padeda atkurti senuosius lietuvių kosmogoninius vaizdinius. Išties - pažodinis lietuvių ir baltarusių dainų tekstų sutapimas² kaip ir kitos baltų-slavų paralelės rodo, kad dėl baltiško substrato įtakos slaviškajai kultūrai tam tikrus slavų mitologinės pasaulėžiūros fragmentus drauge su baltiškaisiais galima aiškinti kaip vienos ir tos pačios struktūros raišką skirtingose kultūrose. Manytume, kad ir paralelės su kai kuriais ugrofinių bei Balkanų tautų vaizdiniais galėtų būti istoriškai pagrįstos. Tačiau vienoje vietoje autorė nukrypsta nuo iš anksto pasirinkto analogijų arealo, būtent, kalbėdama apie lietuvių kalendorinėse dainose sutinkamą aiškiai kosmogoninės specifikos motyvą - bernelio ir mergelės plaukiojimą laiveliu. Ji itin vykusiai pesitelkia Borneo salos dajakų kosmogoniją, puikiausiai išaiškinančią lietuviškojo motyvo kosmogoninę prasmę bei jo vietą kosmogonijos vyksme³. Kita vertus, ši neabejotina paralelė kelia tyrinėtojai problema: lietuvių ir dajakų kosmogonijos elementų sutapimas nėra atsitiktinis. Čia aiškiai susiduriame su universaliu, bendražmogišku reiškiniu, kurį galbūt reikėtų vadinti archetipu, fenomenu ar pan. Bet tada tektų naujai apmąstyti ir kai kurių kitų knygoje pateikiamų paralelių prigimtį. Jau žinome, kad lietuvių ir dajakų kosmogonijų motyvai sutampa, be to, tarkime, tai yra archetipinis reiškiny. Vadinasi, ir visos kitos lietuvių ir artimesnių jiems tautų paralelės taip pat gali būti archetipinio pobūdžio. Savo ruožtu tektų kitaip motyvuoti pavyzdžių ir paralelių arealo pasirinkimą arba jį iš esmės išplėsti. Žinoma, tai sudėtingos teorinės problemos, tačiau pravartu pažymėti bent

jų kontūrus. Drauge norėtusi pridurti, kad šios ir kai kurios kitos galimos pastabos taikytinos ne pačiai autorei, o metodikai, kuria ji naudojasi.

Studija vertinga ir dėl seniai mitologijos dirvonouose regėto ir pasiilgto pozityvizmo, teiginių grindimo empirine medžiaga. Būtent empirinės medžiagos tvarkymas ir skaidymas padeda autorei atskirti kalendorinių dainų chronologinius sluoksnius, išanalizuoti aptariamų vaizdinių raidą. Iš tiesų, Laurinkienė netik nagrinėja lietuvių kosmogonijos bruožus (t. y. vieną iš lietuvių mitologijos segmentų), bet savo studija įžengia ir į religijos istorijai bei religijotyrai artimą erdvę. Remdamasi kosmogonijos tyrinėjimų medžiaga, ji teigia, kad "archainis žmogus palaikė tam tikrą ryšį su transcendentine sfera", turėjo "gyvą religinį jausmą"⁴. Tokia išvada liudija, kad autorei pavyko apčiuopti autentišką mito pavidalą: ne sustingusią, negyvą, užsisklendusią struktūrą, o funkcionuojantį, religiškai įprasmintą reiškinių.

Antanas Sereda

"LOGOS" PRISIKĖLIMAS?

Šiandienėje periodikos įvairovėje naujo žurnalo pasirodymas jau nebėra

¹Laurinkienė N. *Min. veik.*, p. 164-166.

²Plg. *Ten pat.*, p. 144-145.

³*Ten pat.*, p. 46-47.

⁴*Ten pat.*, p. 6.